

СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність концепції сталого розвитку і значення корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у її реалізації. Показано сутність і зміст КСВ, форми прояву, пріоритетні напрями і принципи реалізації.

Ключові слова: глобалізація, сталий розвиток, корпоративна соціальна відповідальність, корпоративна соціальна політика, корпоративне громадянство.

The essence of the concept of sustainable development and the role of Corporate Social Responsibility (CSR) in its implementation are considered. The content, the main directions and principles of implementation of CSR are reviewed.

Постановка проблеми. Концепція сталого розвитку виникла як відповідь міжнародної спільноти на негативні соціальні наслідки глобалізації. Сучасна світова економічна криза показала, що ліберальна парадигма не в змозі вирішити проблеми, які стоять перед людством. Це підкреслює необхідність формування та реалізації соціально спрямованої моделі сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності.

Аналіз публікацій. В Україні дослідження окремих аспектів концепцій сталого розвитку проводили такі науковці, як Б. Данилишин, В. Волошин, С. Дорогунцов, М. Згуровський, В. Шевчук та інші. Соціальні аспекти сталого розвитку на рівні регіону розглянути у колективній монографії учених Інституту економіки промисловості НАН України [1]. Вченими Інституту прикладного системного аналізу НТУУ «КПІ» розроблена система вимірів сталого розвитку [2]. Однак роль соціальних чинників у забезпеченні сталого розвитку і соціальної відповідальності головних суб'єктів соціуму, насамперед бізнесу, досліджено поки ще недостатньо.

Мета статті - розглянути значення корпоративної соціальної відповідальності у забезпеченні сталого розвитку, показати сутність і зміст КСВ, форми прояву, основні напрями і принципи реалізації, особливості впровадження в Україні.

Вклад результатів дослідження. Концепція сталого розвитку, що проголошена ООН керівним принципом дій міжнародних інституцій, урядів, корпорацій і громадських організацій у XXI ст., є альтернативою парадигмі необмеженого економічного зростання, яка ігнорує екологічні й соціальні загрози від розвитку за екстенсивною моделлю. Головними ідеями цієї концепції є усвідомлення різниці між економічним зростанням, що спрямоване на кількісне збільшення масштабу економіки в її фізичному вимірі, і розвитком, що розуміється як якісні зміни у стані економіки, вдосконалення структури, технологій, методів управління, а також в усвідомленні єдності економічної, соціальної і екологічної складових забезпечення справжнього прогресу і знаходженні балансу між задоволенням потреб нинішнього покоління в економічному добробуті, сприятливому довкіллі та соціальному благополуччі без збитку для майбутніх поколінь. Ця концепція поєднує три напрями діяльності для забезпечення справжнього прогресу – економічний, соціальний і екологічний.

Економічна складова сталого розвитку полягає у необхідності скорочення марнотратного надспоживання і оптимального використання обмежених ресурсів шляхом застосування природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій.

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на досягнення стабільності, людський розвиток, збереження соціальних і культурних систем, пом'якшення соціальної напруженості. Важливе місце у концепції сталого розвитку займають поняття “основних потреб”, що було визначене Міжнародною організацією праці ще в 70-ті роки ХХ століття і було спрямоване на необхідність задоволення життєво

необхідних потреб бідної частини світу, та поняття “обмежень” марнотратного надспоживання «золотого мільярду».

Екологічна складова сталого розвитку має забезпечувати стабільність біологічних і фізичних систем, передбачає охорону природи і ресурсозбереження шляхом економного використання природних ресурсів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, організації екологічно безпечного виробництва.

Важливою проблемою для сталого розвитку є його взаємодія із глобалізацією. Тут важливо розрізнити об’єктивні процеси глобалізації як найвищої стадії інтернаціоналізації економіки, політики, соціальної та духовної сфер життя людства і політики глобалізму як сучасної форми імперіалістичної експансії, домінування транснаціональних корпорацій, держав-глобалізаторів та їхніх міжнародних угруповань. Внаслідок реалізації ліберальної моделі глобалізації світова економіка набула спекулятивного характеру, скоротилися світові темпи економічного зростання у розрахунку на душу населення, збільшився розрив між багатими і бідними країнами. У світі (за винятком найбагатших країн) знизилася очікувана тривалість життя населення, сповільнився прогрес у скороченні дитячої смертності, розвитку шкільної освіти і ліквідації неписьменності. Відбувається наростання соціально-економічної нестабільності та військово - політичної напруженості, загострюється боротьба за природні ресурси, включаючи території, розпалюються міжетнічні і міжконфесійні конфлікти, поглиблюється екологічна криза, поширюються міжнародний тероризм і наркобізнес.

Взаємозв’язок трьох складових сталого розвитку підтверджують результати досліджень світового і вітчизняного досвіду. Оцінка тісноти взаємозв’язку рейтингів країн за Індексом конкурентоспроможності (за методикою Всесвітнього Економічного Форуму) та Індексом людського розвитку (за методикою ООН) за допомогою парного коефіцієнта рангової кореляції Спірмена показала суттєве позитивне значення (0,853) [1, С. 354].

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірів (індексів та індикаторів) для кількісного і якісного оцінювання цього складного процесу. Вирішенням цієї проблеми займаються ООН та її спеціалізовані установи, Світовий Банк, Комітет з екологічного моделювання (ISEM), Європейська комісія, ОЕСР, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та ряд інших. Вченими Інституту прикладного системного аналізу Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» була запропонована система вимірів за допомогою індексу сталого розвитку, що вираховується як сума індексів для трьох вимірів: економічного, екологічного та соціального з відповідними ваговими коефіцієнтами [2].

Необхідною передумовою втілення у життя концепції сталого розвитку є належний рівень соціальної відповідальності головних суб’єктів соціуму, насамперед бізнесу, враховуючи його провідну роль у суспільстві. Тому ООН ініціювала всесвітню кампанію за розповсюдження Глобального договору про соціальну відповідальність бізнесу (UN Global Compact), приєднавшись до якого підприємства різних країн добровільно беруть на себе зобов’язання діяти згідно з його 10 принципами і щорічно публікувати відповідні звіти. На початок 2012 р. Глобальний Договір підписали більш ніж 6000 компаній і 2000 громадських організацій із 140 країн, 150 з яких - з України [3].

Виникнення і широке розповсюдження у ХХ столітті ідеї про соціальну відповідальність бізнесу було обумовлено не тільки і не стільки морально-етичними факторами, як це стверджується у багатьох публікаціях з цієї проблематиці, але розвитком продуктивних сил і суспільних відносин, перетворенням людського капіталу у головний ресурс і визначальний чинник виробництва, підвищенням вимог щодо його якості, а також боротьбою трудящих за свої права. Ідея про соціальну відповідальність бізнесу розвивалася у гострої боротьбі з ліберально-монетаристськими ідеями «чистого ринку» і «мінімальної держави», концепцією «компанії власників» (shareholders company), згідно з якою головною і, по суті, єдиною метою корпорації є максимізація прибутку для збільшення капіталізації і виплати акціонерам високих дивідендів. Ліберали відстоюють мінімізацію оподаткування бізнесу як найважливіший засіб підвищення його конкурентоспроможності. Результатом реалізації подібних установок, що отримали назву «рейганоміка» і

«тетчерізм», стало стримування зростання зарплати, скорочення соціальних витрат і стимулювання попиту за допомогою кредитування і неконтрольованої емісії долару США, що насамкінець призвело до сучасної світової економічної кризи.

Отримавши широке розповсюдження, ідея про соціальну відповідальність бізнесу була визнана як принцип корпоративного управління, а зараз трансформується у концепцію, тобто цілісну систему ідей, принципів і методів реалізації. Теоретичною і методологічною основою концепції корпоративної соціальної відповідальності стали такі досягнення економічної й соціальної думки XX століття, як моделі соціальної правової держави і соціальної ринкової економіки, теорія людського капіталу, теорія соціального капіталу, концепції соціального партнерства, гідної праці, людського і сталого розвитку. Поширення КСВ обумовлено такими причинами:

- подальша концентрація і централізація капіталу, підвищення ролі в економіці і політиці корпорацій, насамперед транснаціональних;
- поширення загальної тенденції до соціалізації економіки;
- підвищення ролі соціальних факторів, насамперед людського і соціального капіталу;
- загострення протиріччя між суспільним характером економічної діяльності і приватним способом присвоєння;
- зростання соціальної напруги внаслідок посилення нерівності і бідності;
- загроза екологічної кризи;
- загострення конкуренції як на міжнародних, так і на внутрішніх ринках;
- зростання ролі нематеріальних активів, таких як репутація і бренди.

Незважаючи на наявність досить великої кількості публікацій, присвячених цієї проблематиці, в експертних і ділових колах поки ще не склалося єдине розуміння цього поняття, оскільки підхід до нього залежить від вихідної позиції дослідників – ліберальної або соціально спрямованої. Прибічники першої вважають, що соціальна відповідальність бізнесу – це його суцільно добровільна позиція, яка включає благодійність (що традиційно вважається свого роду індульгенцією за експлуатацію), турботу про охорону навколишнього середовища, патерналістське відношення до персоналу, діалог із зацікавленими сторонами (переважно через ЗМІ), соціальну звітність, яка більше нагадує саморекламу. Прибічники соціально спрямованої ринкової економіки, до яких належить і автор, виходять з того, що соціальна відповідальність бізнесу – це не тільки його добра воля, але основний обов'язок перед суспільством, який повинен виконуватися в інтересах суспільства, чесно, постійно і у повному обсязі.

Загально призаного визначення корпоративної соціальної відповідальності поки ще немає, і ми пропонуємо таке:

корпоративна соціальна відповідальність - це спрямована на сталий розвиток активна соціальна позиція підприємства, що включає сумлінне виконання законодавства, стандартів і угод із соціального партнерства, а також добровільно прийнятих додаткових зобов'язань по задоволенню економічних і соціальних потреб внутрішніх і зовнішніх зацікавлених осіб, місцевих громад і суспільства у цілому [4, С. 114].

Двоєдиною ціллю реалізації корпоративної соціальної відповідальності є сталий соціально-економічний розвиток і суспільна злагода.

Реалізація корпоративної соціальної відповідальності здійснюється на основі певних принципів – загальних, що походять від принципів раціонального управління, які були сформульовані ще класиками менеджменту, і специфічних, до яких ми відносимо такі:

- патріотизм - любов до Батьківщини, турбота про її долю і вірне служіння їй;
- гуманізм - визнання людини найвищою соціальною цінністю, а створення умов для її повноцінного життя, фізичного і духовного розвитку – найвищою ціллю економічної діяльності;
- духовність – вірність моральним цінностям та історичній спадщині народу;

- органічне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості;
- інтеграція зусиль бізнесу, держави і громадянського суспільства, баланс їх інтересів і взаємна солідарна відповідальність щодо стану та перспектив сталого розвитку;
- законослухняність;
- добровільність прийняття і виконання додаткових соціальних зобов'язань, не передбачених законодавством;
- новаторство, різноманітність форм і методів реалізації;
- відвертість до діалогу із зацікавленими сторонами і громадськістю;
- прозорість і соціальна звітність

Корпоративна соціальна відповідальність має дві форми прояву: у внутрішньому середовищі – корпоративна соціальна політика, у зовнішньому – корпоративне громадянство. Корпоративна соціальна політика - це система цілеспрямованих і послідовних дій власників і менеджменту, спрямованих на задоволення і розвиток матеріальних і духовних потреб працівників організації з метою розвитку соціальних чинників виробництва, розширення і посилення їх дії на забезпечення ефективності економічної діяльності. Корпоративне громадянство – це діяльність підприємства, що свідомо орієнтована на вирішення суспільно корисних завдань, до яких не зобов'язує законодавство і в яких немає прямої економічної зацікавленості.

Основні напрями реалізації корпоративної соціальної відповідальності у внутрішньому середовищі полягають у наступному:

1. Забезпечення продуктивної зайнятості шляхом збереження існуючих і створення нових робочих місць.
2. Створення безпечних і сприятливих умов праці: підвищення рівня механізації й автоматизації, зниження питомої ваги важких і шкідливих робіт.
3. Гідна оплата праці на основі зростання її продуктивності, участь працівників у прибутках підприємств.
4. Дотримання прав працівників у сфері соціально-трудових відносин, гарантія свободи діяльності профспілок.
5. Створення сприятливих умов для відтворення і розвитку людського капіталу та його раціонального використання.
6. Удосконалення соціально-трудових відносин на засадах соціального партнерства, впровадження економічної демократії - залучення працівників до участі у власності і управлінні підприємствами.
7. Створення на підприємстві сприятливого морально-психологічного клімату, виховання працівників у дусі гуманізму і соціальної справедливості, ініціативного і творчого відношення до праці, групової та індивідуальної відповідальності за результати спільної діяльності; сприяння розкриттю інтелектуальних можливостей та етичного потенціалу кожної особи, задоволеності спільною працею.
8. Надання працівникам підприємств додаткового «соціального пакету» і різноманітних соціальних послуг, перш за все у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, сприяння у поліпшенні житлово-побутових умов, участь у програмах медичного, соціального і пенсійного страхування.

Основні напрями реалізації корпоративної соціальної відповідальності у зовнішньому середовищі полягають у такому:

1. Дотримання традицій чесного підприємництва - сумлінне виконання нормативно-правових актів, стандартів і договірних зобов'язань у відносинах з бізнес-партнерами (постачальниками і споживачами), дотримання правил чесної конкуренції і антимонопольного законодавства, прав інтелектуальної власності, ділової етики, неприйняття корупції. Соціально відповідальні підприємства повинні не тільки самі суворо дотримуватися цих принципів, але і вимагати того ж від своїх ділових партнерів.

2. Сприяння зміцненню соціальної правової держави і громадянського суспільства. Дії бізнесу у цьому напрямку мають бути спрямовані на підвищення авторитету державної влади, укріплення законності і правопорядку, подолання корупції, проведення чесних виборів. Лобіювання своїх інтересів повинне здійснюватися у рамках закону і моралі, неприпустимий підкуп політиків; фінансування політичних партій і громадських організацій має бути прозорим.

3. Розвиток соціального капіталу: впровадження у ділову практику відносин, заснованих на чесності, взаємній довірі, високій моралі й етиці; підтримка здорового образу життя, втілення ідеалів гуманізму, свободи, справедливості й солідарності, турбота про збереження культурної та природної спадщини, національної своєрідності й самобутності.

4. Налагодження дієвої системи соціального партнерства, що є інституційно-організаційним механізмом взаємодії держави, бізнесу та інститутів громадянського суспільства в реалізації концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності.

5. Забезпечення якості продукції, прав та інтересів споживачів. У сучасних умовах важливе значення має вплив бізнесу на формування сучасної моделі споживання, відповідної принципам сталого розвитку (ресурсозаощадливої, оптимально раціональної, екологічно безпечної, орієнтованої на пріоритетний духовно-соціальний розвиток людини), що стало вельми актуальним у зв'язку з поширенням престижного споживання і марнотратного надспоживання.

6. Охорона природи і ресурсозбереження, організація екологічно безпечного виробництва, що включає програми з економного використання природних ресурсів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, організації екологічно безпечного виробництва, економному споживання природних ресурсів, повторного використання і утилізації відходів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, організації екологічно безпечного виробничого процесу і транспортних перевезень тощо.

7. Взаємодія з місцевими органами влади і громадами з метою сталого розвитку і благоустрою територій, участь у здійсненні соціальних і природоохоронних проєктів, розвитку інфраструктури, транспорту, зв'язку, інженерних мереж і комунікацій.

8. Соціальне підприємництво - тобто здійснення підприємницької діяльності не стільки задля отримання прибутку, скільки для реалізації суспільно корисних цілей. Таке підприємництво охоплює різні соціально вразливі верстви населення і має за мету трудотерапію, соціальну реабілітацію, запровадження нових механізмів вирішення наявних соціальних проблем.

9. Благодійність і меценатство - матеріальна підтримка наукових, культурних, просвітницьких, спортивних програм та акцій, збереження об'єктів культурно-історичного значення, допомога малозабезпеченим громадянам.

10. Підтримка добровольчої діяльності у боротьбі з доступністю і з охорони громадського порядку, природоохоронних, сільськогосподарських, ремонтно-будівельних і т. п. робіт, благоустрою територій, просвітницької, виховної і спортивної роботи з дітьми та молоддю, допомоги безпритульним дітям, інвалідам і старезним, боротьби з соціальними аномаліями (пияцтвом, наркоманією, статевої розбещеністю) тощо.

Найбільш складна частина роботи по впровадженню КСВ (як, втім, і будь-яких інших проєктів) - розробка ефективного механізму реалізації. У численних публікаціях, присвячених КСВ, часом висловлюються рекомендації, які зводяться до надання податкових пільг підприємствам, які декларують свою прихильність КСВ (по суті - платити їм за це). Деякі інші автори ратують за створення бюрократичних контор з розвитку соціальної відповідальності (як ще міцна пуповина, що зв'язує нас з командно-адміністративною системою!). Таким механізмом, що забезпечує реалізацію концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності, як свідчить досвід розвинених країн, є соціальне партнерство, тобто система відносин, інститутів, механізмів і процедур, покликаних знаходити на основі компромісу баланс інтересів роботодавців, працівників і держави у регулюванні соціально-економічних відносин.

Соціальне партнерство є нині домінуючими типом соціально-трудових відносин у країнах з розвинутою ринковою економікою і громадянським суспільством. У той же час соціальне партнерство - це

ідеологія, яка породжена певним рівнем соціально-економічного розвитку, в основі якого - відмова як від доктрини класової боротьби, так і від доктрини нічим не обмеженої влади стихії ринку і капіталу. Соціальний діалог доповнює класичну парламентську демократію, надаючи можливість великим суспільним групам брати участь у формулюванні та прийнятті рішень стосовно економічної та соціальної політики. В цьому плані соціальний діалог виступає одним із головних чинників забезпечення соціальної стабільності, розвитку громадянського суспільства, запобігання соціальним конфліктам, що особливо актуально для України.

Впровадження концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності вельми актуально для України, яка переживає глибоку і довготривалу соціально-економічну кризу з початку 1990-х років. В результаті реалізації неоліберальної стратегії трансформації економіки, яка включала «шокову терапію», прискорену приватизацію, лібералізацію фінансів і торгівлі, в першу чергу зовнішньої, ВВП України за період 1992-1998 років скоротився у 2,5 рази, після наступних дев'яти років зростання у 2000-2008 рр. ледь сягнув 74,2% від рівня 1990 р., але за період 2009-2010 рр. знову знизився до 65,8% [5]. Падіння виробництва, рівня та якості життя, ріст безробіття і бідності, надмірне майнове розшарування спровокували погіршення стану здоров'я населення, скорочення тривалості життя, падіння суспільної моралі, ріст злочинності.

Вважається, що основними складнощами України на шляху до сталого розвитку є обмеженість ресурсів, гострота проблем, пов'язаних з перехідним періодом соціально-політичних і економічних перетворень, застарілі структура і низький технологічний рівень промисловості. Все це, безумовно, так, але основною перешкодою сталому соціально-економічному розвитку України є, на наш погляд, брак соціальної відповідальності з боку державної влади, бізнесу і громадянського суспільства. Тому подолання кризи і перехід до сталого розвитку можливе шляхом відходу від сформованої асоціальної моделі «дикого капіталізму» до соціально спрямованої, впровадження соціального партнерства на усіх рівнях – національному, регіональному і локальному. За ініціативою представництва ООН в Україні з 2006 р. проводиться кампанія з приєднання підприємств до Глобального договору (ГД) про соціальну відповідальність бізнесу (ГД), якій підписали вже близько 150 українських підприємств. Деякі з них приступили до публікації соціальних звітів згідно з рекомендаціями ГД.

Висновки. Світовий і вітчизняний досвід переконливо свідчить, що корпоративна соціальна відповідальність є передумовою і вагомим чинником реалізації концепції сталого розвитку. Це обумовлено рядом причин, найголовніші з яких – посилення загальної тенденції до соціалізації економіки і суттєве підвищення ролі соціальних чинників. Реалізація концепції сталого розвитку на засадах корпоративної соціальної відповідальності здатна принести вагомий економічний і соціальний ефект. В умовах же України – це останній шанс вивести країну із кризового становища. Однак навряд чи це станеться саме по собі, без наполегливої праці патріотично налаштованих кіл, в яких наукової інтелігенції належить зайняти належне місце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новикова О.Ф., Амоша О.І., Антонюк В.П. та ін. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: Моногр: НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.
2. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку (СЦД-Україна): Аналіз сталого розвитку регіонів України [Електронний ресурс] / Режим доступу: // <http://wdc.org.ua/uk/services/ukraine-sd>
3. United Nations Global Compact Annual Review [Електронний ресурс] / Режим доступу до матер: http://www.unglobalcompact.org/docs/news_events/8.1/UN_Global_Compact_Annual_Review_2010.pdf
4. Лебедев І.В. Корпоративна соціальна відповідальність як передумова сталого розвитку // Вісник Донецького університету: Серія В: Економіка і право, 2011, № 2, С. 113 – 118.
5. Статистичний щорічник України за 2010 р. / Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Август Трейд, 2011. – 560 с.